

Наукові перспективи
Видавнича група

№ 13 (54)

2025

І НАУКА ТЕХНІКА

серія: право, серія: економіка, серія: педагогіка,
серія: техніка, серія: фізико-математичні науки

СЬОГОДНІ

Шановні колеги!

З Новим Роком та
Різдвом Христовим!

Бажаю, щоб Ви і Ваші близькі були здорові і щасливі, щоб удача супроводжувала у справах, щоб любов оточувала і наповнювала Вас і Вашу родину.

Нехай негоди проходять стороною, а над головою буде завжди мирне небо і ясне сонце. Виконаних мрій, досягнутих цілей і приємних відкриттів Вам у Новому 2026 році!

З повагою,
директор Видавничої групи
«Наукові перспективи»

Григорина Жукова

УДК 342.7:355.01

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-13\(54\)-291-303](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-13(54)-291-303)

Степаненко Н.В. доктор філософії в галузі права, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, <https://orcid.org/0000-0001-6216-2206>

Виставкіна К.В. здобувачка ступеня вищої освіти «магістр», Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, <https://orcid.org/0009-0002-0990-7517>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ПІД ЧАС ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. Забезпечення верховенства права під час війни набуває особливої актуальності в умовах глибоких соціально-правових трансформацій, спричинених воєнним станом. Верховенство права постає як фундаментальний принцип правової держави, що визначає легітимність державної влади, гарантує пріоритет прав і свобод людини та забезпечує обмеження владних повноважень правом. Його зміст не зводиться до формального верховенства закону, а включає глибокі морально-правові засади: справедливість, правову визначеність, рівність перед законом і неприпустимість свавілля. Особливе значення цей принцип набуває в умовах збройного конфлікту, коли держава змушена балансувати між захистом безпеки та збереженням демократичних стандартів.

Війна істотно впливає на структуру та механізми державної влади, посилюючи виконавчу вертикаль і змінюючи режим функціонування суспільства. Обмеження окремих прав і свобод, запровадження комендантської години, обмеження свободи пересування, коригування процедур судового розгляду усе це стає вимушеними заходами. Водночас саме принцип верховенства права визначає межі таких обмежень, вимагаючи їх пропорційності, правової визначеності та судового контролю. Застосування надзвичайних повноважень не повинно виходити за рамки Конституції та міжнародних стандартів прав людини.

Особливу роль відіграють інститути, здатні забезпечити реальний механізм контролю за діями влади. Незалежна судова система, інститут омбудсмана, правозахисні організації та інституції громадянського суспільства стають ключовими елементами правового балансу. В умовах воєнного стану посилюється значення парламентського та громадського контролю, а також

міжнародних гарантій, зокрема, механізмів Європейський суд з прав людини, який залишається важливим інструментом захисту прав навіть у надзвичайних ситуаціях.

Разом із цим виникає низка суттєвих проблем: ризик надмірної концентрації влади в руках виконавчих органів, зниження рівня прозорості управлінських рішень, обмеження простору для реалізації громадянських свобод. Особливо гостро постає проблема доступу до правосуддя у прифронтових регіонах, де обмеженість ресурсів та безпекові загрози ускладнюють реалізацію базових прав. Формуються так звані «сірі зони» правозастосування, де державний контроль стає фрагментарним, а ефективність захисту прав недостатньою.

Перспективи зміцнення верховенства права в умовах війни пов'язані з удосконаленням правового регулювання надзвичайних повноважень, посиленням процедурної підзвітності влади, розвитком цифрових механізмів доступу до правосуддя та активізацією громадянського суспільства. Важливим напрямом залишається інтеграція міжнародних стандартів у національну правову систему, що сприятиме збереженню демократичних орієнтирів навіть в екстремальних умовах.

Ключові слова: верховенство права, воєнний стан, права людини, пропорційність, правова визначеність, судовий контроль, демократичні інститути, обмеження прав.

Stepanenko N.V. PhD in law, associate Professor of the Department of Theory and History of the State and Law of «KROK» University, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0001-6216-2206>

Vystaykina K.V. graduate of the Master's degree of «KROK» University, Kyiv, <https://orcid.org/0009-0002-0990-7517>

ENSURING THE RULE OF LAW DURING WAR: CHALLENGES AND PROSPECTS

Abstract. Ensuring the rule of law during wartime is particularly relevant in the context of profound social and legal transformations caused by martial law. The rule of law is a fundamental principle of a state governed by the rule of law, which determines the legitimacy of state power, guarantees the priority of human rights and freedoms, and ensures that the powers of the state are limited by law. Its meaning is not limited to the formal supremacy of the law, but includes profound moral and legal principles: justice, legal certainty, equality before the law, and the inadmissibility of arbitrariness. This principle is particularly important in the context of armed conflict,

when the state is forced to balance between protecting security and preserving democratic standards.

War has a significant impact on the structure and mechanisms of state power, strengthening the executive branch and changing the way society functions. Restrictions on certain rights and freedoms, the introduction of curfews, restrictions on freedom of movement, and adjustments to court proceedings all become necessary measures. At the same time, it is the principle of the rule of law that determines the limits of such restrictions, requiring them to be proportionate, legally certain, and subject to judicial review. The use of emergency powers must not go beyond the Constitution and international human rights standards.

Institutions capable of providing a real mechanism for controlling the actions of the authorities play a special role. An independent judiciary, the ombudsman institution, human rights organizations, and civil society institutions are key elements of the legal balance.

In a state of martial law, the importance of parliamentary and public oversight, as well as international guarantees, increases, in particular, the mechanisms of the European Court of Human Rights, which remains an important tool for protecting rights even in emergency situations.

At the same time, a number of significant problems arise: the risk of excessive concentration of power in the hands of the executive, reduced transparency of management decisions, and restrictions on the space for the exercise of civil liberties. The problem of access to justice is particularly acute in frontline regions, where limited resources and security threats complicate the exercise of basic rights. So-called «gray zones» of law enforcement are forming, where state control is fragmented and the protection of rights is insufficient.

The prospects for strengthening the rule of law in wartime are linked to improving the legal regulation of emergency powers, strengthening the procedural accountability of the authorities, developing digital mechanisms for access to justice, and activating civil society. An important direction remains the integration of international standards into the national legal system, which will contribute to the preservation of democratic values even in extreme conditions.

Keywords: rule of law, martial law, human rights, proportionality, legal certainty, judicial review, democratic institutions, restrictions on rights.

Постановка проблеми. Питання забезпечення верховенства права в умовах війни належить до найскладніших у сучасному правовому полі. Воєнний стан істотно змінює механізми функціонування держави, впливаючи як на правову систему, так і на рівень гарантування прав людини. З одного боку, держава зобов'язана забезпечити національну безпеку, що потребує концентрації повноважень та оперативного ухвалення рішень.

З іншого необхідно зберегти демократичні засади, дотримання Конституції та міжнародних стандартів прав людини.

Головна проблема полягає у пошуку балансу між безпековими потребами та принципом верховенства права. У таких умовах виникають ризики надмірних обмежень прав громадян, зловживань владою та послаблення контролю за її діями. Водночас нестабільність правового режиму й швидка зміна обставин ускладнюють забезпечення передбачуваності та стабільності правового регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання верховенства права в демократичному суспільстві тривалий час перебуває у фокусі уваги вітчизняних та зарубіжних науковців. Теоретичною основою нашого дослідження стали праці таких науковців, як Степаненко Н.В., Петечел Н.М., Пивовар М., Кіра С., Лінецький С.В., Каменчук Т.В., Жуковська В.О., Герасимчук О.П., Ірха Ю.Б. Аналіз опрацьованих джерел свідчить, що принцип верховенства права детально досліджено у мирний час, однак його реалізація під час війни та надзвичайних ситуацій вимагає подальшого поглибленого дослідження.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Попри значну кількість наукових досліджень, присвячених принципу верховенства права, його реалізація в умовах воєнного стану залишається недостатньо розкритою. Існує прогалина у комплексному аналізі правових механізмів, які здатні ефективно забезпечувати дотримання цього принципу в ситуаціях, коли держава діє в умовах надзвичайних загроз. Недостатньо висвітленими залишаються питання пропорційності обмежень прав людини, ефективності судового контролю, запобігання зловживанню владою, а також адаптації правової системи до нестабільних умов. Відсутність усталених підходів до врегулювання цих аспектів створює ризики для демократичного розвитку та легітимності правопорядку.

Метою дослідження є визначення ключових проблем і перспектив забезпечення верховенства права в умовах воєнного стану, а також виявлення ефективних правових механізмів, здатних гарантувати баланс між захистом національної безпеки та дотриманням прав і свобод людини. Особлива увага зосереджується на аналізі ризиків звуження демократичних процедур, обґрунтуванні принципу пропорційності обмежень та визначенні напрямів удосконалення правової політики держави.

Виклад основного матеріалу. Верховенство права є одним із фундаментальних принципів побудови демократичної, правової та соціальної держави. Його значення виходить далеко за межі формального панування закону – це передусім домінування права як цінності, яке передбачає пріоритет прав і свобод людини, їх захист та ефективне забезпечення в усіх сферах

суспільного життя. Принцип верховенства права є концептуальною основою конституційного ладу, визначає характер взаємодії між державою, суспільством і особою, а також є мірилом легітимності будь-якої державної влади.

У сучасній правовій доктрині верховенство права трактується не лише як формальна вимога до правотворчої діяльності, але і як система цінностей, заснована на ідеях справедливості, рівності, свободи та правової визначеності. Як зазначає Петечел Н.М., одним із ключових джерел розуміння цього принципу є рішення Європейського суду з прав людини, в яких неодноразово наголошувалося, що верховенство права – це «невід’ємна частина спільної спадщини держав-членів Ради Європи» [1, с. 333]. У вітчизняному правовому полі принцип верховенства права закріплений у статті 8 Конституція України, яка визначає його як одну з основ конституційного ладу держави. Це означає, що всі закони та інші нормативно-правові акти мають відповідати Конституції та не можуть порушувати її основоположні принципи [2].

Верховенство права передбачає, що держава не лише обмежена правом, а й діє виключно в межах його вимог. Це означає, що жоден державний орган, посадова особа чи інституція не може діяти свавільно або поза правовими рамками. Водночас верховенство права передбачає не тільки формальну законність, а й справедливість правових норм. Відповідно до доктрини природного права, закон, який суперечить загально визнаним принципам справедливості, не може вважатися правовим у повному розумінні. Таким чином, верховенство права вимагає не лише дотримання букви закону, а й відповідності змісту закону ідеям справедливості та гуманізму.

Невід’ємною складовою верховенства права є принцип правової визначеності. Він означає, що норми права мають бути чіткими, зрозумілими, передбачуваними для адресатів. Людина повинна мати можливість передбачити правові наслідки своїх дій і покладатися на стабільність правового регулювання. Відсутність правової визначеності породжує правову невпевненість, а відтак підриває саму основу довіри до держави.

Ще одним важливим елементом верховенства права є заборона свавілля з боку державної влади. Держава повинна не лише формально проголошувати права та свободи, а й забезпечувати механізми їх реального захисту. У демократичному суспільстві верховенство права передбачає ефективний судовий захист, наявність незалежної судової системи, дотримання принципу презумпції невинуватості, рівності всіх перед законом та судом. Крім того, воно передбачає наявність розвинених механізмів парламентського та громадського контролю за діяльністю органів влади [3, с. 165].

Особливу роль у зміцненні принципу верховенства права відіграє повага до прав і свобод людини. Відповідно до статті 3 Конституції України, людина,

її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю [2]. Тобто реалізація принципу верховенства права має бути спрямована насамперед на забезпечення цих цінностей, а не лише на формальне дотримання законів. У цьому контексті верховенство права виступає як обмеження державної влади, яке гарантує, що навіть в умовах кризових ситуацій держава не може порушувати основоположні права людини.

З філософсько-правової точки зору, верховенство права є елементом соціального договору між громадянами та державою. Громадяни погоджуються дотримуватися законів, а держава зобов'язується гарантувати їм права, свободи та справедливе ставлення. У разі, якщо держава порушує ці зобов'язання, вона втрачає легітимність в очах суспільства. Саме тому принцип верховенства права має глибоке політико-правове значення.

У теорії права також важливо розрізняти верховенство права та верховенство закону. Якщо друге зводиться до домінування законодавчої влади та формального підпорядкування всіх суб'єктів закону, то перше – це якісно вищий стандарт, який включає ціннісний вимір. Закон не є самоціллю, він має служити людині, суспільству та справедливості. Тому верховенство права передбачає, що в разі суперечності між правом і законом пріоритет належить саме праву як уособленню справедливості, а не букві закону [4].

Теоретико-правова сутність верховенства права охоплює комплекс ідей і принципів, які визначають сутність правової держави. Це пріоритет прав і свобод людини; обмеження державної влади правом; правова визначеність і передбачуваність; заборона свавілля; незалежний судовий захист; домінування справедливості над формальною законністю.

Погоджуємось з думкою Каменчук Т.В., що в сучасному світі верховенство права є не просто теоретичним конструктом, а практичною умовою забезпечення стабільності суспільства, легітимності державної влади та довіри громадян до інститутів держави. Його реалізація забезпечує функціонування демократичних механізмів, створює умови для сталого розвитку та утвердження громадянського суспільства [5, с. 29].

Реалізація принципу верховенства права в умовах воєнного стану набуває особливого змісту, адже в цей період відбувається суттєве обмеження звичних демократичних процедур та правових механізмів. Воєнний стан – це не лише правовий режим, а й глибока трансформація взаємодії між державою та суспільством, коли на перший план виходить питання безпеки, оборони, збереження державності. У таких умовах принцип верховенства права не втрачає своєї значущості, а навпаки стає ключовим критерієм легітимності та правомірності дій держави.

В умовах дії воєнного стану, введеного відповідно до Закон України «Про правовий режим воєнного стану», держава отримує широкі повноваження щодо

обмеження окремих прав і свобод людини, таких як свобода пересування, право на зібрання, право на таємницю листування тощо [6]. Однак ці обмеження не можуть бути свавільними. Вони мають чітко відповідати принципу пропорційності, бути необхідними для досягнення легітимної мети – захисту національної безпеки, територіальної цілісності та життя громадян. Принцип верховенства права вимагає, щоб навіть у таких виняткових умовах держава діяла в межах і на підставі закону, а будь-яке втручання у права особи мало правове обґрунтування та можливість судового контролю.

Реальний приклад – запровадження комендантської години та обмеження свободи пересування громадян після початку повномасштабного вторгнення Збройні сили Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року. Ці обмеження стали необхідними для забезпечення безпеки, запобігання диверсійній діяльності та контролю за переміщенням людей у прифронтових регіонах [7]. Проте, щоб дії органів влади були легітимними, вони мали базуватися на чітко визначених нормах права: наказах військових адміністрацій, розпорядженнях органів місцевого самоврядування, а також бути пропорційними загрозам. Такі обмеження супроводжувалися публічним інформуванням громадян про їх зміст, часові рамки та підстави, що є важливим елементом забезпечення правової визначеності.

Ще одним яскравим прикладом реалізації верховенства права в умовах війни є питання обмеження свободи слова та контролю за інформаційним простором. Після початку повномасштабної агресії в Україні було ухвалено низку рішень, спрямованих на протидію дезінформації та ворожій пропаганді. Наприклад, об'єднання національних телеканалів в єдиний марафон «Єдині новини» стало важливим кроком у координації державної інформаційної політики. Водночас ці дії викликали дискусію в суспільстві щодо балансу між безпекою та свободою слова [8]. Принцип верховенства права вимагає, щоб навіть такі заходи мали правову основу, не перетворювалися на інструмент цензури та не обмежували безпідставно право громадян на доступ до інформації. Саме тому окремі незалежні медіа продовжують працювати, а громадянське суспільство зберігає можливість контролювати дії влади.

В умовах воєнного стану надзвичайно важливо забезпечувати дієві механізми судового та правового захисту. Попри масовані обстріли, евакуацію та окупацію частини територій, в Україні продовжує функціонувати система правосуддя. Суди здійснюють розгляд справ, у тому числі й пов'язаних із військовими злочинами, незаконною мобілізацією, відшкодуванням шкоди, завданої війною. Принцип верховенства права проявляється тут у забезпеченні доступу до правосуддя навіть в екстремальних умовах. Наприклад, багато судових засідань проводяться дистанційно за допомогою відеоконференцій, а Верховний Суд ухвалив низку рішень, які регулюють особливості судового

процесу під час війни. Це дає змогу громадянам відстоювати свої права навіть у надзвичайних ситуаціях [9].

Крім того, особливого значення набуває контроль за діями силових структур. Надзвичайні повноваження військових адміністрацій і правоохоронних органів можуть створювати ризики зловживань і свавілля. Тому важливим елементом реалізації верховенства права є прозорість та підзвітність влади. Так, зросла роль інституту омбудсмана – Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, який здійснює моніторинг порушень прав людини, фіксує випадки незаконного затримання, порушення прав військово-службовців чи цивільних осіб. Крім того, активну позицію займають правозахисні організації, які документують злочини війни та порушення гуманітарного права для подальшої відповідальності агресора [10].

Особливістю реалізації верховенства права в умовах воєнного стану є також взаємодія національного та міжнародного права. Україна, як учасниця Рада Європи та Організація Об'єднаних Націй, несе зобов'язання дотримуватися основоположних прав і свобод навіть у період війни. Наприклад, держава може обмежувати певні права, але не має права відступати від таких, як право на життя, заборона катувань та рабства. У цьому контексті важливим є контроль з боку Європейський суд з прав людини та інших міжнародних органів, що зміцнює принцип верховенства права та запобігає його ерозії в умовах надзвичайної ситуації.

У контексті функціонування принципу верховенства права в умовах воєнного стану в Україні надзвичайно гостро постає питання реальних викликів, ризиків та проблем, які загрожують його повноцінній реалізації. Хоча формально норми законодавства та конституційні гарантії залишаються чинними, на практиці виникає низка факторів, що ускладнюють або навіть деформують механізм їх застосування.

Війна змінює баланс між безпекою та правами людини, між захистом державності та дотриманням демократичних стандартів, і саме в цій точці напруження закладені ключові проблеми.

Ірха Ю.Б. зосереджує свою увагу на тому, що однією з найсерйозніших загроз є зміщення акценту з прав людини на питання національної безпеки, що в умовах війни виглядає закономірним, але водночас небезпечним з точки зору правової стабільності. Органи державної влади отримують розширені повноваження, а громадянські свободи можуть бути обмежені. У таких ситуаціях високим є ризик зловживання владою або свавільного тлумачення законодавства, особливо в питаннях затримань, доступу до правосуддя, свободи слова та зібрань. Це створює своєрідну «сіру зону» у правозастосуванні, де контроль за владними рішеннями зменшується, а прозорість знижується [11].

Ще однією критичною проблемою є обмеженість ефективного судового контролю в умовах воєнного стану. Частина судів не функціонує через бойові дії або окупацію територій, що ускладнює доступ громадян до правосуддя. Справи часто відкладаються, процеси тривають роками, а в окремих регіонах взагалі немає можливості звернутися до суду. Це підриває не лише верховенство права як принцип, а й довіру до правової системи, яка є його невід'ємною складовою.

Надзвичайно відчутним є також ризик надмірної мілітаризації державного управління. Коли військові структури або органи, які діють за логікою «наказ – виконання», починають впливати на цивільні процеси, відбувається поступове витіснення демократичних механізмів. У такому середовищі менше простору для правових дискусій, апеляційних процедур чи незалежного контролю. Це створює сприятливий ґрунт для виникнення авторитарних практик навіть у правовій державі.

Не менш серйозною є проблема інформаційної безпеки та цензури. Під час війни держава може обмежувати поширення певної інформації задля збереження безпеки. Проте межа між виправданими заходами та надмірним контролем над свободою слова дуже тонка. В окремих випадках журналісти, активісти або правозахисники можуть наражатися на тиск або навіть кримінальне переслідування за висловлення критики дій влади чи військового командування. Це безпосередньо впливає на свободу вираження поглядів – один із ключових елементів верховенства права [12, с. 153].

Крім того, варто наголосити на нерівності у доступі до правового захисту, яка посилюється під час війни. Вразливі групи населення – внутрішньо переміщені особи, військовослужбовці, цивільні в прифронтових регіонах мають обмежені можливості для реалізації своїх прав через відсутність адвокатів, брак ресурсів або складну логістику. Це формує новий тип правової нерівності, що суперечить самій ідеї верховенства права як принципу рівності всіх перед законом.

Також не можна ігнорувати проблему правових колізій, що виникають між нормами воєнного законодавства та чинними положеннями Конституції й міжнародних договорів. У реальних ситуаціях пріоритет часто надається оперативним рішенням, що можуть не відповідати букві закону. Це підвищує ризик довільного тлумачення правових норм і створює непередбачуваність у правовій сфері, яка є несумісною з принципом правової визначеності наріжного каменя верховенства права.

Воєнний стан в Україні не лише став випробуванням для інституцій, а й загострив системні вразливості правової системи. Проблеми не обмежуються тимчасовими труднощами, вони мають глибший характер, адже стосуються самої здатності держави поєднати безпеку й правопорядок, оборону та

демократію. І саме ці виклики визначатимуть, чи вийде країна з війни як правова держава, чи з відчутним ослабленням її демократичних основ.

Одним із ключових напрямів вдосконалення механізмів захисту прав є посилення інституційної спроможності правозахисної системи. Це означає, що органи правосуддя, прокуратура, правоохоронні структури та правозахисні інституції повинні діяти не в режимі «мінімального виживання», а в умовах адаптованої до воєнних реалій системи. Йдеться про розширення можливостей дистанційного розгляду справ, цифровізацію судових процесів, удосконалення процедур фіксації порушень та забезпечення прозорого доступу до правосуддя для громадян, які перебувають навіть у зонах активних бойових дій. Такі інструменти вже довели свою ефективність у низці країн, які пережили конфлікти, і можуть стати опорою для України у зміцненні довіри до правової системи.

Варто наголосити, що важливим є посилення незалежності судової влади, яка має залишатися поза політичним та військовим впливом навіть у найскладніші періоди. Для цього потрібні додаткові гарантії безпеки суддів, захист від тиску, а також стабільне фінансування та кадрова підтримка. Судова система повинна стати стрижнем, на якому тримається правовий порядок, а не інструментом ситуативних політичних рішень. Зміцнення незалежності судів прямо впливає на спроможність громадян ефективно захищати свої права, не побоюючись упередженості чи свавілля.

Вагомим напрямом є налагодження ефективного механізму цивільного контролю над діяльністю державних органів, особливо в секторах, де зосереджені значні владні повноваження військових, правоохоронних і адміністративних структурах. Присутність механізмів парламентського нагляду, незалежних антикорупційних органів, правозахисних омбудсменів та громадських рад дозволяє зменшити ризики свавілля, зловживань і приховування порушень. Такі інструменти не лише фіксують факти порушень, а й формують культуру підзвітності, без якої верховенство права стає декларативним.

Окрему роль у зміцненні механізмів захисту прав відіграє інтеграція міжнародно-правових інструментів у національну практику. Україна має розвинену систему міжнародних зобов'язань у сфері прав людини, зокрема в межах Рада Європи та Організація Об'єднаних Націй. Використання механізмів міжнародного контролю, звернення до міжнародних судових та моніторингових органів, залучення міжнародних спостерігачів, співпраця з правозахисними структурами дозволяє зміцнити внутрішній правовий захист та убезпечити громадян від свавільних рішень. Така взаємодія не лише має юридичну, а й потужну символічну вагу, адже демонструє відданість України демократичним цінностям навіть під час війни [13].

Не можна недооцінювати й підвищення правової обізнаності населення, адже саме знання власних прав є першою лінією їхнього захисту. Освітні кампанії, онлайн-курси, інформування через офіційні платформи, медіа та соціальні мережі можуть суттєво зменшити кількість випадків, коли громадяни стають жертвами свавілля просто через незнання законодавства. Формування правової культури особливо важливе під час війни, коли суспільство переживає емоційне напруження, а правові процеси стають менш передбачуваними.

Окрім того, варто говорити про удосконалення законодавства, яке регулює діяльність державних органів у період надзвичайних ситуацій. Воно має бути чітким, зрозумілим, недвозначним і не залишати простору для довільного тлумачення. Визначення чітких меж повноважень, порядку оскарження рішень і механізмів компенсації шкоди сприятиме зміцненню довіри до правової системи навіть у нестабільних умовах.

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження, можна стверджувати, що принцип верховенства права залишається ключовим орієнтиром функціонування демократичної та правової держави навіть в умовах надзвичайних викликів таких як війна. Його сутність полягає не лише в пануванні закону, а насамперед у визнанні пріоритету прав і свобод людини як найвищої соціальної цінності.

Верховенство права виступає гарантією легітимності державної влади, засобом стримування свавілля та запорукою справедливого й передбачуваного правового порядку.

Саме тому цей принцип має бути не декларативним, а реальним інструментом обмеження державної влади і захисту людини.

В умовах воєнного стану реалізація верховенства права набуває особливого змісту. Держава отримує широкі повноваження, а права та свободи можуть бути частково обмежені, проте це не скасовує зобов'язання діяти в межах закону, дотримуючись принципу пропорційності, правової визначеності та справедливості.

Навпаки, саме в кризових ситуаціях принцип верховенства права стає вирішальним чинником, який відрізняє правову державу від авторитарної. Він визначає межі допустимого втручання в права людини, вимагає наявності правових підстав для будь-яких обмежень, судового контролю та ефективних механізмів захисту.

Разом з тим, війна актуалізує низку проблем: обмеження демократичних процедур, ризику надмірної концентрації влади, зменшення громадського контролю та доступу до судового захисту. Саме тому принцип верховенства права має виконувати стабілізуючу функцію, бути орієнтиром для держави, суспільства та міжнародних партнерів у забезпеченні прав і свобод навіть у найскладніших умовах.

Література:

1. Петечел Н.М. Реалізація принципу верховенства права у практиці Європейського Суду з прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Т. 5. № 86. С. 331–335. Розд. 11: Міжнародне право. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/321408>.
2. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 11.09.2025).
3. Пивовар М., Кіра С. Особливості реалізації принципу верховенства права в контексті сучасних викликів демократії в умовах війни в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 162-167. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/294407>.
4. Лінецький С.В. Верховенство права та верховенство закону. *Енциклопедія Сучасної України*. 2005. Т. 4. URL: <https://esu.com.ua/article-33681>.
5. Каменчук Т.В. Стан забезпечення прав людини в умовах війни в Україні. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 27-31.
6. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 14 трав. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 11.09.2025).
7. Воєнний стан та комендантська година, що варто знати | Безоплатна правнича допомога. *Безоплатна правова допомога*. URL: <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/vijskovyj-stan-ta-komendantska-godyna-shho-var-to-znaty/>.
8. Телемарафон: як він змінює українське суспільство та медіаринок - BBC News Україна. *BBC News Україна*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-64112594>.
9. Правосуддя в дистанційному режимі забезпечує право учасників судових засідань на захист від загроз. *Верховний суд*. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1301262/>.
10. Жуковська В.О., Герасимчук О.П. Омбудсман України: захист прав людини під час війни. *Науковий блог*. URL: <https://naub.oa.edu.ua/ombudsman-ukrayiny-zahyst-prav-lyudyny-pid-chas-vijny/>.
11. Ірха Ю.Б. Дотримання верховенства права та прав і свобод людини в умовах війни в Україні: проблеми теорії та практики. *Інформація і право*. 2023. № 3(46). URL: <http://il.ippi.org.ua/article/view/287088>.
12. Котерлін І.Б. Інформаційна безпека в умовах воєнного стану у аспекті забезпечення інформаційних прав та свобод. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. С. 150–155.
13. 13 пріоритетних кроків у сфері захисту прав людини в умовах збройної агресії проти України у 2025 році. *ZMINA - Центр прав людини*. URL: <https://zmina.ua/publication/13-priorytetnyh-krokv-u-sferi-zahystu-prav-lyudyny-v-umovah-zbrojnoyi-agresiyi-proty-ukrayiny-u2025-roczy/>.

References:

1. Petechel, N. M. (2024). Realizatsiia pryntsypu verkhovenstva prava u praktytsi Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny [Implementation of the rule of law principle in the practice of the European Court of Human Rights]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, 5(86), 331–335. Retrieved from <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/321408> [in Ukrainian].

2. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. (1996, June 28). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> [in Ukrainian].

3. Pyvovar, M., & Kira, S. (2023). Osoblyvosti realizatsii pryntsypu verkhovenstva prava v konteksti suchasnykh vyklykiv demokratii v umovakh viiny v Ukraini [Peculiarities of the implementation of the rule of law principle in the context of modern challenges to democracy during the war in Ukraine]. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo – Analytical and Comparative Jurisprudence*, 6, 162–167. Retrieved from <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/294407> [in Ukrainian].

4. Linetskyi, S. V. (2005). Verkhovenstvo prava ta verkhovenstvo zakonu [Rule of law and supremacy of law]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy – Encyclopedia of Modern Ukraine*, 4. Retrieved from <https://esu.com.ua/article-33681> [in Ukrainian].

5. Kamenchuk, T. V. (2022). Stan zabezpechennia prav liudyny v umovakh viiny v Ukraini [The state of ensuring human rights during the war in Ukraine]. *Pravo i suspilstvo – Law and Society*, 4, 27–31 [in Ukrainian].

6. Zakon Ukrainy Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [Law of Ukraine on the legal regime of martial law]. (2015, May 12). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].

7. Voiennyi stan ta komendantska hodyna, shcho varto znaty [Martial law and curfew: what you should know]. (n.d.). *Bezplatna pravnycha dopomoha – Free Legal Aid*. Retrieved from <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/vijskovyj-stan-ta-komendantska-godyna-shho-varto-znaty/> [in Ukrainian].

8. Telemarafon: yak vin zminiue ukrainske suspilstvo ta mediarinok [Telethon: how it changes Ukrainian society and the media market]. (2023). *BBC News Ukraina*. Retrieved from <https://www.bbc.com/ukrainian/features-64112594> [in Ukrainian].

9. Pravosuddia v dystantsiinomu rezhymi zabezpechuie pravo uchasykiv sudovykh zasidan na zakhyst vid zahroz [Remote justice ensures the right of trial participants to protection from threats]. (n.d.). *Verkhovnyi Sud – Supreme Court*. Retrieved from <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1301262/> [in Ukrainian].

10. Zhukovska, V. O., & Herasymchuk, O. P. (n.d.). Ombudsman Ukrainy: zakhyst prav liudyny pid chas viiny [The Ombudsman of Ukraine: protection of human rights during the war]. *Naukovyi bloh – Scientific Blog*. Retrieved from <https://naub.oa.edu.ua/ombudsman-ukrayiny-zahyst-prav-lyudyny-pid-chas-vijny/> [in Ukrainian].

11. Irkha, Yu. B. (2023). Dotrymannia verkhovenstva prava ta prav i svobod liudyny v umovakh viiny v Ukraini: problemy teorii ta praktyky [Observance of the rule of law and human rights and freedoms during the war in Ukraine: problems of theory and practice]. *Informatsiia i pravo – Information and Law*, 3(46). Retrieved from <http://il.ippi.org.ua/article/view/287088> [in Ukrainian].

12. Koterlin, I. B. (2022). Informatsiina bezpeka v umovakh voiennoho stanu u aspekti zabezpechennia informatsiinykh prav ta svobod [Information security under martial law in the aspect of ensuring information rights and freedoms]. *Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii – Actual Problems of Domestic Jurisprudence*, 1, 150–155 [in Ukrainian].

13. 13 priorytetnykh krokiv u sferi zakhystu prav liudyny v umovakh zbroinoï ahresii proty Ukrainy u 2025 rotsi [13 priority steps in the field of human rights protection during armed aggression against Ukraine in 2025]. (2025). *ZMINA – Tsentri prav liudyny – ZMINA Human Rights Center*. Retrieved from <https://zmina.ua/publication/13-priorytetnyh-krokiv-u-sferi-zahystu-prav-lyudyny-v-umovah-zbrojnoyi-agresiyi-proty-ukrayiny-u2025-roci/> [in Ukrainian].